

FEHÉR BENCE

XVIII. SZÁZADI TUDOMÁNYOS ÉRVELÉSEK A ROVÁSÍRÁSRÓL

KIVONAT: A rovásírás kézirásos *testimonium*ainak és a tudományos művekben való megjelenítéseinek virágkora a XVII. század. A század végétől ezek két új elemmel bővültek: a rovásírást régi magyar (nem kizárólag székely) írásnak tekintik, és Székelyföldön kívül is kutatják, illetve tudnak róla, hogy léteznek eredeti feliratos emlékek is.

Az írás általános magyar voltát ugyan Komáromi Csipkés György fogalmazza meg, de a Székelyföldön kívüli használat kérdését először Otrokocsi Fóris Ferenc veti fel 1693-ban. Otrokocsi nyelvészként közelít a témához, de bizonyos fokig szkeptikus az egész írással szemben, ez pedig azért fontos, mert kizárja, hogy elfogultan túlzó állításokat tegyen. Bél Mátyás az első rovásírás-monográfia (1718) szerzője; ő elkülönít *szimbolikus* és *alfabetikus* írást, ami gyakorlatban azt jelenti, hogy ismeri a számrovás és a rovásírás különbségét. A „szimbolikus” írások közt ismertet közel-kortárs felvidéki példákat, a leírása azonban kifejezetten alfabetikus írást enged sejtetni. Bél az első, aki részletes kutatási programot tervez a rovásírás múltjának feltárására, azonban ez levéltári és könyvtári anyagra koncentrál, az epigráfiával nem foglalkozik. Az első tényleges feliratleírások a következő három évtizedből vannak adatolva (Kunits Ferenc, Szilágyi Sámuel, Desericzky József Ince), de a kutatók felkészültsége meg sem közelíti Bél Mátyásét, ezért az adatok hiányosak, kontamináltak, nehezen magyarázhatók, így az utolsó században, amikor még könnyen lehetett volna hiteles rovásírásos feliratokat gyűjteni, ezt a lehetőséget elszalasztottuk.

KULCSSZAVAK: rovásírás, felirat, rovásbot, Csíkszentmihály, Csíkszentmihály, alfabetikus írás

A rovásírás másodlagos ismeretének nagy korszaka a XVII. század, ez az időszak Telegdi *Rudimentáját*¹ követi időben és nagyrészt mintaként is; e korból származik a legtöbb kézírásos *testimonium*, amelyek már bizonyos fokú „tudományos” érdeklődést igazolnak. A legtöbb ilyen *testimonium* „csupán” rovasábécé, s háttértudásként a hagyományos megnevezést, eredettudatot adják meg: hun-szkíta, illetve hun-székely írásnak nevezik, a székelyekkel kötik össze. Ez egyenes folytatása a reneszánsz hagyománynak.² Pedig ebben a században még keletkeznek új rovásírásos feliratos emlékek is.³ Bármennyire is a reneszánsz történeti hagyományt folytatják a kor szerzői, ekkor már megjelenik a nyelvtudomány szerepe is az érvelésben Komáromi Csipkés Györgynél (Georgius Csipkés Comarinus).⁴ Komáromi újdonságszámba menő véleménye, hogy ez a *magyar nyelv* ősi írása,⁵ tehát látenszen össz-kárpátmedenceinek tétélezi. Emellett említ egy bizonyos „nálunk” (a debreceni kollégiumi könyvtárban) levő könyvet,⁶ amelyről azóta sem tudunk többet, csak találgatások vannak – a legegyszerűbbnek azt tekinthetjük, hogy a *Rudimenta* egy példányáról van szó,⁷ de nincs eszközünk ennek bizonyítására.

- 1 Joannes Thelegdi, *Rudimenta priscae Hunnorum linguae*. Lugduni Batavorum, 1598. A néhány oldalas kézirat (nem bizonyítható, hogy nyomtatásban valaha is megjelent) a következő században közismert lett, a legtöbb rovásírásos *testimonium* ennek ábécéjére és grafo-taktikai szabályaira támaszkodik.
- 2 Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*. In civitate Brunensi, 1488, c 7v: *sciticis [litte]ris*. A. de Bonfinis, *Rerum Ungaricarum decades* I 7,115: *Litteras Scythicas habent*. Székely István, *Chronica ez Vilagnac Yeles dolgairol*. Striycouiai Lazar, Cracco, 1559, 142v: *Hunnia-beli modra Szekel' bötuucl*. Nicolaus Olahus, *Athila* 18,6 [a székelyek írását hun leszármazásukhoz illesztve]. E kor *testimonium*ait értékelve idézi Komlóssy 2006, 530–531. Egyedül a Nikolsburgi ABC szerzője használja a *litterae Siculorum* kifejezést, nem utalva hun vagy szkíta voltára.
- 3 Az énlaki felirat 1668-ból, a homoródkarácsonyfalvi második felirat 1625-ből. Nemrég nyert bizonyítást, hogy a székelyudvarhelyi téglafelirata is ebből a századból származik (Tubay et al. 2020).
- 4 Komáromi 1655, 20–21.; részletes értékelését ld. Tóth 2021.
- 5 *Literae, dictiones Hungaricas constituentes, vel 1. qua more antiquo et proprie Hungarice scriptae, vel 2. qua literis romanis expressae considerandae sunt*. (Komáromi 1655, 21.) A székely, ill. hun írás kifejezést nem használja; a szkíta név előkerül (Komáromi 1655, 24), de az semmilyen értelemben nem szűkíti a „magyar” jelentéstartalmát.
- 6 Ld. Komáromi 1655, 20., később Bél 1718, 50–52. (aki akkor már megsemmisültnek tekintti).
- 7 Sebestyén 1909, 234., Sebestyén 1915, 6–7.

A XVII. század végétől, amikor egyre erősödik az igény enciklopédikus tudomány megteremtésére (miközben a kéziratos íráshagyomány, ha gyérülve is, de folytatódik, és Erdélyben van egy bizonyos rováshasználói kapcsolati háló⁸), láthatóan igyekeznek kiterjeszteni a rováskutatást térbelileg és tartalmilag is: *a*) kifejezetten Székelyföldön kívül, régi *magyar* írásként szemlélve, *b*) megkezdve az eredeti⁹ feliratos emlékek tudomásulvételét.

Mindkét irány gyűjtő-, feltáró munkát igényel, így aztán mindkettő történettudományi kontextusban kerül elő. (Rendszeres gyűjtés nincs, inkább egy-egy történetíró személyes észrevételei: éppen ezért meglepő, hogy az irányzat legnagyobbja, Bél Mátyás milyen átgondolt rendszerezett gyűjtőprogramra tesz javaslatot; örök kár, hogy ebből *semmi* nem valósul meg.).

Rováskutatás Székelyföldön kívül

Bár, mint említettük, Komáromnál már „magyar” ősrírásról van szó, az nála is evidens állítás, hogy a székelyeknél (*Siculi*) maradt fenn. (A rejtélyes debreceni könyv készítési helye ismeretlen, ezért az pro és kontra sem bizonyító erejű, kerülhetett akár Erdélyből is Debrecenbe.) Ezt a dogmaszámba menő véleményt

⁸ Zsupos 2019.

⁹ Ez természetesen csak hozzátétőleges megfogalmazás, hiszen az „eredetiség” definícióra szorul. Sebestyén Gyula a modern kutatás megalapozásakor még egyértelműen elkülöníthető „hiteles” emlékekről beszélt (Sebestyén 1915), de már ő is beleértett ebbe olyan kéziratos emlékeket, amelyek a tudós hagyományból indulnak. Technikailag azt gondolnók, a feliratos emlékek „hitelesek”, illetve nem tudós, hanem tradicionális ismereten alapulnak: de éppen ez az, amit számos emléknél nem lehet eldönteni. Nyilván „eredeti” a XV. század elején Székelyföldön készült építési felirat vagy *graffito*, de „eredeti”-e a káposztásmegyeri edényfelirat (Fehér 2020), amely feltehetőleg az udvari rováskultusz alsóbb szintre leért hatása? És a nikolsburgi ábécé, amely biztosan az udvari hagyományból szerzett műveltségi elem egy nem is magyar szerzőnél? És ha az nem: be tudjuk-e sorolni azokat a reneszánsz kori vagy későbbi feliratokat, amelyeket bizonyosan művelt ember alkotott (pl. Sepsikilyén, de Énlaka is) – tradicionális vagy műveltségi tudás-e az ő írásmódjuk? A *Rudimenta* után készült mindegyik feliratnál felvetődik a kérdés, nem másodlagos írástudásról van-e szó éppen a *Rudimenta* alapján, de ezek Sebestyénnél „hitelesek”, kivéve a fogarasi feliratot (Sebestyén 1909, 264–266.), amelyet név szerint Bod Péter alkotott, s ezért – de csak ezért – utánzásnak van minősítve.

először Otrókoci Fóris Ferenc utasítja el *Origines Hungaricae* c. művében.¹⁰ Ennek jelentős része nyelvészeti érvelésen alapul, a rovásírást csak egy-két oldalon említi; a könyv egészében követi a hun-szkíta dogmát és a héber-magyar kapcsolat XVII. századi dogmáját is. Ezt a kezdetben hírneves református lelkész, később katolikus hitvitázó Otrókoci kiváló héber tudása könnyűvé teszi; más kérdés, hogy Komárominál jóval dogmatikusabban teszi, ráadásul – szintén tőle eltérően – szívesen etimologizál, rettenetes látszólagos héber-magyar etimológiákkal.¹¹ Az írás kérdéséhez azonban csak a józan ész alapján közelít – már csak azért is, mert az addig keletkezett rovásírásos alapszakirodalmat nem ismeri! Nem is idéz hát senkit, csak antik szerzőket.

Mindamellet Otrókoci nézetei *feltételesek*, ugyanis ő a(z általunk ismert „székely”) rovásírást némi székszissel szemléli. Alapfeltevése szerint a hunoknak volt egy ősi írásuk,¹² csakhogy az ő szeme elé került „hun” (értsd: rovásírásos) anyag hitelességében kételkedik. Ennek oka nem az anyag eredetének valamiféle bizonytalansága, hanem az ellentmondása azokkal a nyelvészeti elvekkel, amelyekben ő hisz. Ugyanis egy 34 betűs ábécéről van szó (az első hat betűt mutatja be képen, ezekből és a betűszámból egyértelmű, hogy a mi tudásunk szerint hiteles ábécéhez jutott), amelyben 7 magánhangzójel van.¹³ (Kiemeli, hogy a gy, ly, ny, ty hangoknak saját betűjelük van.) Viszont mivel meghatározása szerint keleti típusú ábécéről van szó, a magánhangzókat diakritikus jelekkel kifejező írást vár. Valójában tehát felsorolja az összes okot,

10 Otrókoci 1693, 318–325. (cap. VII 22–24.)

11 Otrókoci 1693, 326.: הןן > *hunnjó* > *hun.* (!)

12 Otrókoci 1693, 318–320. Igen érdekes az érvelése: Attilának volt titkára (*ab epistulis*, szó szerint levelezéssel megbízott), hogyan levelezett volna, ha nincs hozzá írása? S ha esetleg idegen nyelven és írással leveleztek: ki ellenőrizte volna az írnot, hogy ne árulja el a királyt?

13 Valójában nyolc magánhangzót említ (mint ahogy Bél Mátyás is, Bél 1718, II. tábla – ugyanakkor ő a *Sprachmeister*ben [Meliboeus 1725, I cap. 1.] csak 5+2 magánhangzót [*a e i o u / ö ü*] ismer, de csak grafematikai szempontból vizsgálja, és úgy természetesen igaza van), de olyan zavarosan fogalmaz, hogy Bél Mátyás meg sem értette az ő érvelését. Mindazáltal helyesen különíti el az *e ~ ë* hangokat. Bár nem ismerjük a teljes ábécét, de ebből két lehetőség látszik reálisnak: vagy Bél ábécéjével volt lényegében azonos, amely megkülönböztet egy E és egy Ę/Ě jelet (Bél 1718, 27; innen származik a modern, Forrai-féle rovásábécé E és Ę jele!), vagy pedig a Marsigli-naptárról ismert típus, ahol H = Ę (vö. Ligeti 1925).

amely grafotaktikailag igazolja az ábécé függetlenségét és ősi voltát, s a héber kapcsolat szinte megszállott keresése folytán ezek miatt veti el. Ez tehát nyelvészeti alapú kritikai hozzáállás ugyan, de elég primitív – egy pozitívuma mégis van, egészen bizonyosan nem elfogult, nem vall a rovásírás ősisége javára túlzó nézeteket.

Ennek fényében kell néznünk lényegi újságot jelentő állítását is: *Habeo apud me characteres quosdam a dextra ad sinistram procedentes, cum titulo: Alphabettum antiquorum Hunnorum, quos aliquando Venetiis acceperam et descripsiram, ab amico quodam, qui etiam, ut reor, ex occidentali Hungariae parte eos acceperat.*¹⁴ „Van nálam valami jobbról balra haladó betűsor ezzel a címmel: A hunok régi ábécéje; egykor Velencében kaptam és írtam le egy barátomtól, aki pedig, úgy hiszem, ezeket Magyarország nyugati részén szerezte.” Nem tudjuk, honnét veszi ezt a „nyugati részt” – de mit értsünk nyugaton? a Felvidéket vagy a Dunántúlt? –, és többféle magyarázatot is adhatunk rá: a) tényleg volt valahol Nyugat-Magyarországon rovásírás-ismeret, b) egy olyan személytől származik, aki az említett székely tudásháló része, de életpályája során Nyugat-Magyarországra került.¹⁵

Bél Mátyás adatai

A „hun-szkíta” írásról a világon az első monográfiát – hiszen Telegdi pár oldalas összefoglalóját aligha nevezhetjük monográfiának – Bél Mátyás jelentette meg *De vetere litteratura Hunno-Scythica exercitatio* címmel.¹⁶ Egyben ez az első mű, amely modern értelemben vett tudományos apparátussal és idézéssel él. Minden

14 Otrókoci 1693, 320.

15 A XVIII. század első felében egy hasonló esetet valószínűsít a Felvidéken Zsupos 2019, 67.

16 Bél 1718. Bél Mátyás eredményeit tudománytörténetileg összefoglalta Komlóssy 2006, 534–538., Tubay 2015, 16–18. Mindketten alulértékelik azonban Bélt, mert elsősorban az irodalomból átvett nézeteit emelik ki, és nem saját újításait: így nem szólnak az alfabetikus és szimbolikus írás ellentétéről, sem tervezett kutatási programjáról. Ezeket ugyan szintén nem emeli ki, de az írás valódi nyelvtudományi jelentőségét szépen feltárja Tóth 2012, 228–230.

idézett helyet könnyűszerrel azonosíthatunk, így tudjuk, hogy kimerítően ismer-
te Komáromi Csipkés és Otrókocsi Fóris munkáit is, ezenkívül az előző század-
ból Csécsi János, Székely István, Szamosközy István, M. Zuerius van Boxhorn
nézeteit, sőt a korabeli tagadó álláspontot (Toppeltinus, Tröster) is.¹⁷ Ha a széles
feldolgozott anyagból Komáromi és Otrókocsi vonalát folytatja, az is nyilvánva-
lóan tudatos választása. Mellesleg a kis könyvecskén nem látszik, hogy az életmű-
nek mennyire szerves része, de az előszóból kiderül, hogy az akkor már tervezett
főmű, a *Notitia Hungariae* előmunkálatának, leendő részének tekintette.¹⁸

Bél Mátyás nem paradigmaváltó tudós volt, nem tagadta meg sem a XVII.
század teológiai alapú hozzáállását, sem azt, hogy gondolatmenetében antik
auctorokból induljon ki: Komáromival megegyezően vallja, hogy az emberi-
ség ősnyleve a héber, amelyből a bábeli nyelvzavar után alakul ki a többi, így
a szkíta nyelv is. Világosan felépít azonban egy ezzel párhuzamos írásfejlődési
konceptiót is: az emberiség ősbécéje a héber, s a nyelvzavar után ebből fej-
lesztik ki a másodlagos ősrásokat.¹⁹ Mint tudjuk, a modern elmélet²⁰ szerint az
alfabetikus írás monogenetikus, a föníciain alapul (amely az ún. protosínaira
épül) – Bél nézete szinte pontosan ezzel azonos, csak a föníciai helyett a hébert
tekinti elsődlegesnek,²¹ s látenszen azt is elismeri, hogy a görög írás és családja²²

17 Laurentius Toppeltinus de Medgyes [Töppelt Lőrinc]: *Origines et occasus Transsylvanorum*. Boissat–Remeus, Lugduni, 1667, 70.; Johann Tröster, *Das Alt und Neu-Teutsche Dacia*. Kramer, Nürnberg, 1666, 250–266. Toppeltinus mérsékelt és kritikainak mondható tagadó álláspontot képviselt, amelyet azért alakított ki, mert a „firenzei könyvet” (KMRE *227) kutatásai nem létezőnek mutatták. Az ő nézete Bél számára vitaképes, de az erősen ideológiaiailag motivált, a *natio Hungarica* kárára szász őstörténetet fabrikáló Trösteret ingerülten utasítja el (Bél 1718, 12–13. vs. 52., 55–57.).

18 Bél 1718, 4.

19 Bél 1718, 5–7., 14.

20 Szándékosan írok elméletet, hiszen nyilvánvaló, hogy szó szerint ez a nézet sem igaz: még ha a térség, ahol az ábécé kialakul, nagyjából be is van azonosítva, az ugariti írás pl. elég nehezen illeszthető ebbe a hipotézisbe; arról nem is beszélve, hogy számos perifériális írásrendszer esetében a bizonyítékok mindenképp hiányoznak, közvetlen eredetük a mai napig homályos.

21 Természetesen nem Bél saját elméletéről van szó, ő Löscher akkor elég friss munkájából veszi (Valentin Ernst Löscher, *De causis linguae Ebraeae* III. Frankfurt–Leipzig, 1706, 225.)

22 Nevesíti a cirillt és glagolitát (Bél 1718, 8.): a helyes értelmezéshez fontos, hogy ezeket is ismeri.

is ennek leszarmazottja. Megszűnik tehát Otrókocsi primer megkülönböztetése nyugati és keleti ábécék közt. A „hun-szkíta” írást ebből formai egyezések alapján le is vezeti (III. táblázatában), minden egyes magyar betűt azonosít héber/szír össel. Ehhez persze bűvészkednie kell egy kicsit.²³ Sőt, szerinte a hun-szkíta írás is másodlagos ősrírás: az óeurópai írásokat (a germán rúnákat, óír oghamot) ebből vezeti le!²⁴ Történetileg ez hogy’ lehetséges? Természetesen csak úgy, ha a germánoknak, keltáknak a szkíták tanították meg az írást. Ha valaki a XVIII. század elején szorgosan elolvasta az északi népek nemzetük ősiségét bizonygató, ekkoriban felvirágzó irodalmát, erre találhatott fél-hitelesen ókori legendákat, amelyek egy bizonyos „szkíta” Fenesiust tettek meg az írás alapítójának.²⁵ S külön érdekesség, hogy a legendás Fenesius (naiv etimológiájával: Fényes!) magyar kapcsolatait nyomozván, Bél hazánkban először megsejti a finn-magyar nyelvi rokonságot is.²⁶

Van Bél íráskonceptiójának egy eddig még nem méltatott eleme: világosan két írástípust különít el, a *szimbolikus* és az *alfabetikus* írást.²⁷ Leírása szerint a szimbolikus írás (mai fogalmak szerint) logografikus, míg az alfabetikusban a

23 Vannak látványos megoldások: pl. a rovás ZS jelének vizuális egybeesése a héber *šin* betűvel, bár valós genetikai összefüggés nem túl valószínű. Ugyanakkor a rovás A jele a héber *alef*tal csak úgy tud összeilleni (bár itt a genetikai kapcsolat egyáltalán nem valószínűtlen), hogy egész koncepciójával – és ezúttal a valósággal is – ellentétben a kvadrátírás *alef*jét másodlagosnak tekinti a szír (nála ez azt jelenti: jakobita) és arab *alif*hoz képest. (Bél 1718, 8. [I 6§])

24 Bél 1718, 19–22. (II 3–5§§)

25 Komlóssy (2006, 536–537) kimerítően felsorolja Bél efféle forrásait; ezek azonban harmadlagos források, akik néha nagyon nehezen azonosítható középkori szerzőkre alapoznak. Az általa főleg idézett (vö. Bél 1718, 19.) Flaherty (Roderic O’Flaherty: *Ogygia, or a Chronological Account of Irish Events*. M’Kenzie, Dublin, 1793², II 92.) pl. Giraldus Cambrensisből veszi Fenesius történetét (*Topographia Hibernica*, distinctio III 7, gyakorlatilag a Bélnél is idézett formában, de Phaenius néven), míg ő maga Aventinusra hivatkozik. Még ha Giraldus nem is nevezi meg, nyilvánvaló, hogy koraközépkori vagy későókori szerzőktől veszi adatait.

26 Bél 1718, 22–23.: „ezt a gyanúmat megerősítik a magyar-szkíta nyelv maradványai, amelyeket a finn nyelvben találok, s ezeket e művem folyamán ki is fogom fejteni.” Sajnos erről az ígéretéről megfélekedzett... NB.: egészen különös, hogy Komlóssy (2006, 538.) Bél tudománytörténeti helyét végül így szabja meg: míg ő kitart a héber-magyar rokonságnál, az ő korában mások már a finn-magyar rokonságot is felismerik.

27 Bél 1718, 4–6; a szkíta írásra értelve 14.

mai értelemben vett alfabetikus írást és szótagírást foglalja egybe. Mind a két írástípus a héber ősrírás megjelenési formája, Noé mind a kettőt átmentette a vízözönön, így aztán a nyelvzavar utáni nyelvek is mindkét írással rendelkezhetnek, illetve a hun-szkíta írás esetében rendelkeznek is: az alfabetikusra a bizonyítéka maga az ábécé (II. és III. táblázata szerint), a szimbolikusra viszont antik szövegtanúja van.²⁸ Ez vezette aztán arra, hogy a kortárs magyar rovást is sikerüljön két világosan elkülönülő csoportra bontania: alfabetikusra és szimbólumokra (*supersunt hodiernum symbolici sive emblematici characteris apud agrestes nostros haud leves reliquiae*).²⁹ Ez utóbbiak az ő nézetében az adórovást alkotják, tehát a *dicákra*, a rováspálcákra kerülő nem betűket, hanem elsősorban számokat alkotó szimbólumokat, amelyeket az írástudatlan magisztrátusok (*ipsissima verba!*) még az ő korában is nagyobb sikerrel alkalmaznak, mint mások az írást.

Bél Mátyás legnagyobb nehézsége egyébként a konkrét, kortárs példák begyűjtésében volt.³⁰ Tulajdonképpen két valódi példát tudott találni, s egyik sem erdélyi, hanem ahhoz képest nyugati, pontosabban felvidéki: a Hont vármegyei Balaskó Pál és egy Turóc vármegyei pásztor ténykedése.³¹ Időrendben ő az első, aki konkrét, adatszerű nem-erdélyi rovásírásról beszámol – már ha ez írás,

28 Clemens, *Stromata* V 8. Itt általánosabb értelemben szimbolikus jelekről van szó: amelyek helyettesítik az írást.

29 Bél 1718, 15.

30 Az az állítás azonban túlzás, hogy Bél valójában csak egyetlen ábécét ismert (Komlóssy 2006, 535., Tubay 2015, 17.) Nem közölte újra, de használta a zürichi Johannes Meier ábécéjét is (Bél 1718, 25–26: *Alphabetum priscorum Hunnorum quo olim usi sunt, lectum more Hebraeorum, a dextra ad sinistram*; megfogalmazása homályos, de úgy tűnik, nem publikált anyagról van szó, hanem Meier személyesen osztotta meg vele, ugyanúgy, mint Kapossy Sámuel – kár, hogy nem közölte képpel, de a betűszám és az általános kép szerinte egyezik, vagyis valódi rovásábécéről lehet szó), egyértelműen látnia kellett Otrókocsi mintabetűit, s a szimbolikus írásra is ismert példákat: szövegéből nyilvánvaló, hogy viszonylag sok számrovásos pálcáról volt konkrét tudomása, bár kérdés, ezek közül mennyi eredetit látott.

31 Bél 1718, 16–17. (az első adat Johannes Glosius alapján), értékelését ld. KMRE No. °240. A turóci adatot itt részletesen felesleges értelmezni, Bél ezt írja: „Egy juhászról hallottam Turóc vm.-ben, ő olyan gyenge vagy épp hajthatatlan képzelő- és emlékezőtehetségű volt, hogy az Úr imáját, még hozzá népnyelven, nem tudta előbb megtanulni (már idős lévén), mintsem valami ismeretlen jelekkel rováspálcára rója.” A leírásból tehát nem derül ki, magyar vagy szlovák nyelvű szövegről van-e szó.

mert ezeket a példákat világosan *szimbolikus*nak nevezi, tehát: szerinte ezek rováspálcák voltak, logografikus jelekkel.

Voltaképp éppen ezt várnók (rovásírás van valahol, Bél nem tudja, hol, mi tudjuk, hogy a Székelyföldön; a Felvidéken vannak rováspálcák számrovással), csakhogy maga a leírás ennek erősen ellentmond, és minden szempontból arra utal: ezek a kérdéses pálcák nem szimbolikus jeleket tartalmaztak, hanem valódi írást. Bél pontosan ezt írja:

Paullus Balassko, Hrabouiensis, ex aduerso pagi Cálno, ad Ipolam fluuium, in Comitatu Neogradensi, inquilinus, meus, per annos aliquot, auditor, ea fuit, et in audiendo verbo DEI alacritate, et iuxta monitum Seruatoris, in adseruando eodem tenacitate, vt quum litteras didicisset numquam, conciones tamen, quas audiebat, singulas, fustellis insculperet, atque post decem, et plus, annos, vbi ratio auditorum erat reddenda, omnia sacri sermonis momenta, haud secus, quam si in litteras habuisset relata, promere posset accuratissime: quin et locum, in quo habita concio est ... Pastorem praeterea, qui subinde alius atque alius fuit, sollicitate insculpebat.

„Balaskó Pál paraszt, kálnógarábi lakos – Nógrád megyében az Ipoly folyónál –, néhány éven át az én hallgatóm, olyan szorgalommal volt Isten igéjének hallgatásában és az Üdvözítő intéseinek megőrzésében olyan kitartással, hogy noha soha nem tanult meg írni, az egyes beszédeket, amelyeket hallott, botokra bevészte, és tíz vagy több esztendő után ha számot kellett adni a hallottakról, a szentbeszéd minden mozzanatát ugyanúgy képes volt pontosan felidézni, mintha írásba lett volna adva; sőt még a helyet is, ahol a beszéd elhangzott ... továbbá a lelkész, aki közben más és más volt, gondosan felvéste.”

Vagy ahogy költőileg is megfogalmazta, egy azóta soha nem idézett, ámbar roppant fontos epigrammát költve néhai Balaskó Pál emlékére:

Nomine Paullus erat, cognomine vero Balassko,

Rusticus et caelebs mortis ad usque diem.

Non hic litterulas didicit, nec calluit umquam;

Ast ex Scriptura dicere multa sciit.

Scilicet auditor verbi fuit optimus et qui

Prae reliquis munus laudis habere meret.

Ille suis dicis e ligni parte paratis,

*Quae voluit, cultri, quaeque notabat ope,
 In primis vero tria rite notare solebat:
 Qualia: QUIS? QUID? UBI? Ne malus ordo foret.
 In QUIS, dicentis latuit persona ministri,
 In QUID, nonnumquam concio tota fuit.
 Quod concernit UBI, per id est locus ille notatus,
 In quo deustus sermo sacratus erat.
 Quis non miretur calamum talemque papyrum?
 Quis non has operas ingeniumque simul?*

Pál a keresztnéve volt, vezetékneve volt a Balasskó,
 Földmivelő s nőtlen, míg csak az élete tart.
 Őt sosem oktatták a betűkre, azért sose tudta,
 Mégis a Szentírást tudta idézni sokat,
 Mert az Igét gyönyörűn hallgatta, s a többiekén túl
 Érdemlette ezért mind a dicséreteket.
 Ő a rovásbotokat fadarabkákból kifaragva,
 Kés által jegyzett rájuk, akármit akart,
 Főleg azonban hármat jegyzett rendszeresen fel,
 Mármost hogy: KI? MI? HOL? Hogy sora rendbe' legyen.
 Mert a KI-ben megbújt Isten szolgája személye,
 S néha egészében volt a MI-ben a beszéd.
 És ami a HOL-t illeti, az kijelölte, miféle
 Helyen hangzott el ekkor a szent igehely.
 Vajjon van, ki ilyen tollat, papirozt ne csodálna?
 Ily fáradságot és vele ennyi eszet?³²

Nos, a *quis* és az *ubi* még csak-csak elképzelhető: a *dica*-típusú jelek rögzíthetnek számot, esetleg tulajdonost, az elszámolt áru típusát. De egy szentbeszédet, azt azért nem! Ha azt Balasskó valóban vissza tudta idézni rovásbotjai alapján, ez elég erős érv amellest, hogy ezeken alfabetikus írás volt.³³ Ismét

32 Bél 1718, 15–16. Saját fordításom.

33 Igaz, említ olyan anyagot is, ahol lehet tényleg szimbolikus „írás”: naptárrovásokat, ahol az időjárás jelenségeket jelekkel jelölik, az egész évben karácsonytól kezdve (ibid. 17). Csak-

más kérdés, vajon ez azonos volt-e a magyar rovásírással? Ezt természetesen nem tudhatjuk bizonyosan; de minden más írástípussal szemben vannak ellenérvék. Latin betű kizárható, hiszen (túl azon, hogy az felismerhető) Glosius tudomása szerint az illető analfabéta volt; cirill (vagy *ad absurdum* glagolita) pedig azért valószínűtlen, mert Bélnek, mint fentebb láttuk, ezekről pontos ismerete volt.

Egy válasz még arra is adható, hogy ha elfogadjuk, hogy volt valamiféle rovásírás Felső-Magyarországon (akár székely típusú, akár valami más), akkor miért nem maradt ránk konkrét példája. Ugyanott leírja Bél azt is, hogy Balaskónak halálakor az volt a végakarata, hogy rováspálcáit temessék el vele együtt. Ha a fontos tartalmat hordozó, valódi írott szövegeknél ez esetleg szokás volt, teljesen természetes kivétel nélküli pusztulásuk.

Kutatási programterv a XVIII. század elején

Bél Mátyás legmodernebb, legelőremutatóbb lépése az írástudományban a tervezett kutatási program kidolgozása volt. Két területen keresett írásos emlékeket: kéziratos és numizmatikai anyagban.

Ma már nem meglepő, hogy numizmatikai próbálkozásai teljesen tévesek voltak: állítólagos Attila-pénzeknek³⁴ próbálta rekonstruálni feliratát, amelyek egyáltalán nem léteznek.³⁵ Kérdés, ő maga mennyiben hitte el saját spekulációit; semmiképp nem abszolutizálta azokat, logikailag elképzelhetőnek tartotta, hogy hun pénzverés nem volt (egyszerűen megmondva, amíg tudtak pénzt zsákmányolni, minek vertek volna?), s ha volt, lehetséges, hogy idegen betűkkel volt. Érve szerint az ő korában is vannak népek, melyek otthon saját, idegenben idegen betűkkel vernek pénzt.³⁶

hogy ez sem vehető biztosra: feltűnő a párhuzam a Marsigli-féle rovásbottal, amelyen (primitív számrovás mellett!) igen nagy mennyiségű alfabetikus anyag van.

34 XVI. századi misztifikáció, ld. Tillmann Friesen, *Müntz-Spiegel*. Francoforti 1529, III 5.cap.

35 Ez persze csak nekünk evidens, e pénzek létét végképp Schoenvisner 1801, 1–17. cáfolta meg.

36 Bél 1718, 67. (III 5§)

Sajnos kéziratos anyagot sem sikerült feltárnia, ami elvileg nem lett volna lehetetlen. (Hirdette, hogy várja az egész országból az adatokat, s a bécsi császári könyvtárban maga is kutatott; reményei szerint Konstantinápolyban lehettek az ő korában hozzáférhetetlen kéziratok.) Ahogy azonban megfogalmazta a kutatás előtt álló feladatot, az nem csak az ő korában, hanem még ma is a legjobb, amit tehetnénk: a magánlevéltárakat, káptalani és kolostori levéltárakat kell végignézni – ehhez természetesen kutatócsoportot kell alapítani, és annak finanszírozását megoldani. Mondani sem kell, hogy ebből akkor semmi nem valósult meg – pedig a XVIII. században ennek még biztosan lett volna eredménye.³⁷

Érthetetlen, hogy miért nem is keresett epigráfiai anyagot!

Az első epigráfiai adatok a XVIII. században

Az a folyamatos, Bél munkásságában kulmináló hagyomány tehát, amely a XVII. századot és a következő század elejét áthatotta, nem jutott el a körülöttük jelenlévő feliratos emlékek tudomásul vételéig.³⁸ Ez a hagyomány azonban – jelenleg úgy látjuk – Bél Mátyással megszakad, a következő évtizedekben a történeti írók elszórt utalásai inkább csak a régi adatokat ismétlik, majd a század második felének történetírói „aranykora” Bélt inkább elutasítja, mintsem elismerné.³⁹ Már csak azért is megszakad a hagyomány, mert a Bélig tartó sorban főleg protestáns írók után e században elsősorban a katolikus (jezsuita, piarista) történetírás művei látnak napvilágot (s talán a vallási ellentétnek is van benne szerepe, hogy sem Bélt, sem elődeit nem fogadják el igazi tekintélynek). Mégis, éppen az előbbi, kevésbé eredeti, nyugodt szívvel másodvonalbelinek minősíthető írók jutnak el oda, hogy a magyar tudománytörténetben először azonosítanak létező rovásfeliratokat.

37 Bél 1718, 42–48.

38 Itt eltekintve Luigi Marsigliótól, aki 1790-ben leírt egy kimagasló jelentőségű rovásfeliratot. Túl azon, hogy a téma jelentősége miatt nem fér be kereteink közé, ő nem is tartozik a magyarországi kutatástörténetbe, és nem is hatott arra, mivel leírását a XX. század elejéig nem ismertük.

39 Tóth 2012, 243.

Tudomásunk szerint az első Kunics Ferenc, aki ténylegesen létező emléket ír le, vagy inkább csak említ meg egyébként mérsékelten érdekes, nem túl önálló *Dacica Siculiájában*:⁴⁰ *Szent-Mihály, id est S. Michaelis, cum templo vestusto et inscriptionibus, quarum notae ad antiquos Scythas – multum enim a Graeco, Turcico, aliisque characteribus absunt – rejiciuntur.* „[Csík]szentmihály régi templommal és feliratokkal, melyeknek jegyei a régi szkítákra vezethetők vissza, mert nagyon távol állnak a görög, török és más betűktől.”

Közismertté feliratos emlék csak 1749–51 közt vált, s mai napig megoldatlan kérdés, ugyanerről a feliratról van-e szó. Szilágyi Sámuel írta le 1749-ben azt a feliratot, amely az ő állítása szerint a csíkszentmihályi templomban volt.⁴¹ Valószínűleg az ő kéziratáról készítette a maga leírását Bod Péter 1750/51-ben,⁴² ami sajnos elveszett, mindenki csak hivatkozik rá; és ugyanakkor három év múlva megjelent nyomtatásban is Desericzky Incénél.⁴³ Ez az első ismert rajzos közlés. Igen ám, de Desericzky Csíkszentmiklós templomát nevezi meg helynek!

Hogy a kunicsi leírás és ez a felirat azonos, azt egy századvégi adat teszi bizonytalaná: Németh József 1797-es kézirata⁴⁴ szintén beszámol két feliratról is a csíkszentmihályi templomban, szintén deszkán („kórusdeszka hulladéka”), képet nem ad, de az olvasatát (amelyet az írást nem ismerő Némethnek egy helyi tótumfaktum produkált) igen, és az eltérő:

- a** Csináltatta Sándor IIIben.
- b** Ezen kép rámát csináltatta...

40 Kunics 1731, 55.

41 Németh 1932. Desericzky 1753, 154 is írja, hogy rajza az ő kézirata alapján készült; ennek körülményeiről ld. Sebestyén 1915, 58., Tubay 2015, 58.

42 Bardotz Pál kézirata (ms. TK 1413) állítja, hogy Bod kéziratán alapszik, s arról a többi XVIII. századvégi *testimonium* is tud. Szerepét, központi jelentőségét leírja Mandics 2010, I 403–404.

43 Desericzky 1753, 144–156. Ibid. 154 így írja le: *En Inscriptio Hunno-Scythica a dextra ad sinistram legenda, Quae hodie quoque extat in Templo loci Szent Miklós, sive Sancti Nicolai inclytae Sedis Csikiensis Siculorum Transylvaniae; citra dubium Attilae Posterorum.* [A felirat rajza.] *Hanc Inscriptionem (uti jacet) solícite exscriptam Vir spectatae Nobilitatis ac Eruditionis Samuel Szilágyi Judiciorum Regalium in Transylvania Assessor (uti vocant) transmisit nuperrime Vindobonam Illustrissimis Filiis Excellentissimi Comitis de Battyán, nunc dierum Praesignis Palatini sive Proregis in Hungaria: Ipsum autem idem Apographum meas in manus Vindobona perlatum est.*

44 Ed. pr. Nemzeti Társalkodó, Kolozsvár, 1836, II-ik félesztendő 232–233.

Elvileg nem tekinthetünk hiteltelennek egy olvasatot csak azért, mert egy XVIII. századi helyi tótumfaktumtól származik. A **b** szöveg mindazáltal párhuzamtalan, így legalábbis gyanús. Az **a** szöveg viszont teljesen értelmes, a szokásos rovásírásos építési feliratokhoz jól illik.⁴⁵ Persze Németh véleményével ellentétben *Sándor* itt inkább keresztnév, mint családnév lehet, de a furcsa *IIIben* évszámból rekonstruálhatjuk az eredetét. Rovásírással leírva ez valószínűleg ← 81 51 01 01 01 01 alakú lehet; ha pedig ezt *latin betűnek* értjük, [M]DXIII (vagy kevésbé valószínűen [MD]CXIII), tehát hihető római évszám jön ki.⁴⁶

A két, illetve három felirat egymással aligha azonosítható! Egyetlen templomban lehetett akár több felirat is; mindehhez pedig még járul egy negyedik adat is, egy a Szilágyi-féle (pontosabban Bod-féle) leírást átvevő kéziratban⁴⁷ egy ismeretlen forrású, de mindháromtól biztosan különböző hozzátétel is olvasható, pontosabb adatok megadása nélkül (vajon ugyanonnan, vagy másunnan?).

Kunics egyebekben nem foglalkozik az ősrás kérdésével, Desericzky ezt jó alkalomnak tekinti, hogy kifejtse nézetét, amely egyébként Bél Mátyást szakszerűségben meg sem közelíti, erősen tekintélyelvű, antik *auctorokon* és krónikákon alapszik, nem kortárs irodalmon, és kínosan szorosan ragaszkodik a biblikus hagyományhoz.⁴⁸ A szakirodalomból ismeri Bél-t,⁴⁹ de rajta kívül csak régebbi és döntően katolikus szerzőket használ (Thuróczi, Maginus, Szamosközy, Oláh Miklós). Nem csoda, ha pusztán a régi állítást ismétli nagy meggyőződéssel, hogy a hun-szkíta írás folytonos használatban volt.⁵⁰

45 Vö. Berekeresztúr DK-i fal, Bány (ld. KMRE No. 185, 193.)

46 A templom 1467 előtt készült, többször átépítették, így mindkét évszám lehetséges. Annál kevésbé hihető Mandics 2010, I 309–310 datálása (a IIII számjegy alapján 1111: csakhogy akkor még arab számokat Magyarországon aligha használtak!).

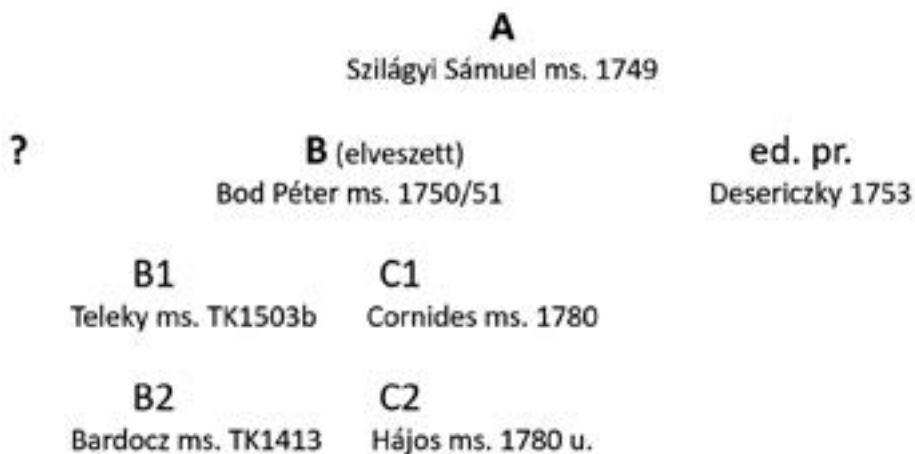
47 Ms. TK 1503b, Szabó Károly (1866, II 107–115) edíciója óta a legismertebb kézirat, ld. részletesebben később.

48 Jellemző, hogy Desericzky (1753, 145) Bonfini hitelében azért az apró tévedésért kételkedik, hogy az Chamot Japhet fiának nevezte!

49 Ábécéjét másolatban közli is. Idézi ugyan Otrokocsit is, nyilván Bél közvetítésével, de világos, hogy nem érti.

50 Otrokocsi (1693, 319–320.) cizellált érvelésével érdemes szembeállítani az ő naiv megjegyzését (Desericzky 1753, 150): ha a követ (Priscus rhetor alapján) levelet hozott Attilának, akkor Attila tudott olvasni – és ez már bizonyítja is a hun írás létét.

A XVIII. sz. második felében jónéhány kéziratos másolat keletkezett e feliratról, de ezek tudomásom szerint nem közvetlenül Szilágyi Sámuelt idézik (és nem is Desericzky *editio princeps*t), hanem Bod elveszett kéziratából veszik át az adatot. Függetlenül, de egy 1751. május 26-i autopsziára hivatkozik a híres ms. TK 1503b (erről csak kb. 30 éve bizonyult be, hogy Teleki Sámuel műve⁵¹), viszont ez a folyó szövegben csíkszentmiklósinak mondja, a címben pedig csíkszentmártoninak (*CsikSzMartoniensis*). Jókora kontamináció történt tehát, de nem valószínű, hogy Teleki Desericzkytől vette volna át az egyik helynevet, mert a felirat rajza részleteiben ugyan igen hasonló, de sorbeosztása teljesen más. A XVIII. sz. végén még készült a ms. TK 1503b alapján egy újabb (ms. TK 1413, Bardocz Pál), és valószínűleg Bod kézírata alapján 1780-ban Cornides Dániel (OSzK Ms.Quart.Lat. 1878), amin még alapul egy XVIII. századi másolat (Hájos István, ms. MTAK M.Nyelvtud. 2-r 3.).⁵² Ezek mind szentmiklósinak mondják.

51 Ferenczi 1992, 60–61; az ő nyomán elfogadja Mandics 2010, I 403 is.

52 A stemmára vonatkozólag, részletes régebbi irodalommal ld. KMRE No. 200.

Visszaidézve a ms. TK 1503b rajza alján lévő, minden járulékos információ nélküli többletsort, világos, hogy háromféle helyszínről legalább négy XVIII. század közepi feliratleírásunk van (valószínűleg mind hiteles) összevissza keverve. Akármelyik helyszín valós, a század végén a feliratok egy felújításkor megsemmisültek vagy legalábbis elvesztek (az a helyszíntől függ, melyik évben). Leegyszerűsítőnek tűnik a mai kutatás Németh Gyula 1932-es közlése óta⁵³ általában elfogadott nézete, amely egy, éspedig csíkszentmihályi felirattal számol. Ehelyett a következő lehetőségekkel számolhatunk:

1. Elvileg lehet mindegyik felirat csíkszentmihályi: egy templomban lehet akár négy különböző rovásfelirat is. Ez azonban nem magyarázza meg, Desericzky és Bod egymástól független miért egyformán kontaminál (Csíkszentmiklós), illetve a ms. TK 1503b (amely a 4. feliratot tőlük és Szilágyitól is független forrásból hozza, illetve egy 1751-es leírásról tud) honnan hozza be a képbe még Csíkszentmártont is.
2. Lehet, hogy a ms. TK 1503b új felirata csíkszentmártoni, a többi mind szentmihályi. A Csíkszentmiklós-kontamináció eredete azonban így is magyarázatlan marad.
3. Lehet, hogy Kunics és Németh József leírása ugyanarra a két feliratra vonatkozik (Csíkszentmihály), a harmadik, nagy felirat helyszínét viszont Desericzky és Bod jól tudják (végülis ellenőrizhették egymástól függetlenül), és éppen az őskézirat kontaminálta.⁵⁴ (Nem tudjuk, Szilágyi ismerte-e Kunics művét, ha igen, ez meg is magyarázhatja az elírást.) A 4. felirat természetesen lehet ugyanonnan, de lehet a 2. megoldáshoz hasonlóan szentmártoni is.

És hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy a lehetséges tévesztések sorának még mindig nem értünk a végére: mindezek után jó száz évvel Orbán Balázs említ egy adatot, hogy Gyergyószentmiklóson is volt rovásfelirat, de az ő ko-

53 Németh 1932. Mivel ő közölte Szilágyi őskéziratát, a legegyszerűbb elképzelést fogalmazza meg: ez nyilván az, hogy ez a kézirat hordozza a helyes adatot, és a tévedések a másolások során kerültek bele.

54 Ezt a lehetőséget vallja és több oldalról bizonyítani igyekszik Mandics 2010, I 404.; a templom történetéből kiindulva ennek alapján vázolja fel a felirat(ok) lehetséges keletkezési sorrendjét (I 411–413). Ez azonban teljesen bizonytalan, hiszen nem lehet igazolni, hogy valamennyi felirat egyetlen templomban volt!

rára már rég megsemmisült.⁵⁵ Ez pedig azt a lehetőséget is megnyitja, hogy a két Szentmiklós neve keveredett össze, és legalább az egyik felirat a négy közül ezzel volna azonos.

Mindez jól mutatja, hogy a feliratkutatással milyen új problémák elé áll az addig kényelmesen *auctor*-idéző és -elemző barokk antikvárius, és a XVIII. században mennyire nem tudják megoldani ezt a problémát. Talán ha Bél nagy kutatási programja megindult volna... de „mi lett volna, ha” az epigráfiában sem létezik. Kunics, Desericzky, Bod Péter ezt a néhány feliratot nem tudták megnyugtatóan kibogozni – miközben még a század végén észleltek újabb (sajnos azóta elpusztult) valódi vagy téves feliratokat is: Középaajta,⁵⁶ Réty;⁵⁷ de az egyébként folyamatosan orruk előtt levő énlaki feliratot senki nem vette észre.

Következtetés?

Rendkívül különböző érdeklődésű, képzettségű, szellemiségű szerzők hézagossá hagyományát tudjuk csak áttekinteni, kérdés, lehet-e egységes következtetést levonni a magyar barokk történetírás rovásírás-szemléletéről. Úgy vélem, igen: részben szervesen folytatja a XVII. századi szerzőket, nem rugaszkodik el azok téves állításaitól. De legnagyobb képviselője, Bél Mátyás megteremti azt a tudományos apparátust, ami majd kell a további kutatáshoz, és felvázol egy ma is tartható kutatási programot. Ennek egyetlen hiánya az epigráfiai kutatás, amit a következő évtizedekben kezdenek el spontán egyes, nem feltétlenül kiemel-

55 Orbán 1868, I 124. 2020-ban megkockáztattam azt a feltevést, hogy ez a felirat vsz. a régi katolikus templomban állt, és annak helyére az új építések, 1753–57 közt pusztulhatott el (KMRE No.216.). Ugyanakkor 2020 végén látott napvilágot egy új felfedezés, hogy az örmény templomban mai napig fennáll egy (kiolvasatlan) rovásfelirat (Bajna György: Rovásírás a gyergyószentmiklósi örmény katolikus templom cinterme előtt? <https://helyorseg.ma/rovat/szempont/bajna-gyorgy-rovasiras-a-gyergyoszentmiklosi-ormeny-katolikus-templom-cinterme-elott> [feltöltés: 2020.12.09.]) A szerző szerint másodlagosan kerülhetett ide, így elképzelhető az is, hogy tulajdonképpen ez az Orbán Balázs-féle felirat, és nem pusztult el!

56 Benkő József, 1796-ban, ld. Mikó 1867, 318.

57 Ez is a ms. TK 1503b adata, de ezúttal téves: a lerajzolt szimbólumok biztosan nem rovásírással vannak. Ld. Fischer 1889, 80–81.

kedő kutatók, mint Kunics, Desericzky stb. A barokk kutatás tragédiájában szerepet játszik az, hogy a „nagy elődökre” épülő szintézis, mely Béli épül, utána megszakad, és ezért ez a meginduló kutatás rendszertelen.⁵⁸ És emiatt sajnós a nagy kérdés, amelyet Otrókocsi Fóris Ferenc és Bél Mátyás munkáját folytatva a XVIII. sz.-ban még el lehetett volna hiteles adatokkal dönteni, ma is nyitva áll: létezett-e a megelőző korszakban „az országban” székely-magyar rovásírás?

58 Hadd említsek meg itt egy véletlenszerűen fennmaradt adatot (Desericzky 1753, 155.f): *Retulit Nobis Vir Religiosus Benedictus nomine ... et origine Siculus Transylvanus, audivisse olim ab Avo suo jam capulari sene, illum adhuc Adolescentulum ab Ludi Rectore cum Coaequalibus doctum fuisse formare Characteres Hunno-Scythicos Hebraicis congruentes.* „Mésélte nekünk egy egyházi ember, Benedek nevű, a mi piarista rendünkből, eredetére nézve erdélyi székely, hogy egykor már fél lábbal a sírban lévő agg nagyatyjától hallotta: azt még ifjú korában az iskolamester kortársaival együtt megtanította a hun-székita betűk írására, amelyek a héberekkel összevethetők.” Fontos, párhuzamtalan, és aligha koholt részlet a rovásírás műveltségi úton terjedésére a XVII. században; Desericzky észre sem veszi, hogy jelentős információt közöl vele.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bél 1718.** Matthiae Belii *De vetere litteratura Hunno-Scythica exercitatio*. Monath, Lipsiae 1718.
- Desericzky 1753.** Jos. Innocentius Desericus: *De initiis ac maioribus Hungarorum liber III*. Landerer, Buda, 1753.
- Fehér 2020.** Fehér Bence: Amiben senki nem hitt: a káposztásmegyeri rovásfelirat. In: Fehér B. – Ferenczi G. (szerk.): *Ősi írásaink*. Magyarországtudató Intézet, Budapest, 2020, 9–24.
- Ferenczi 1992.** Ferenczi Géza: A székely rovásírás Erdélyben ma létező emlékei. In: Sándor Klára (szerk.): *Rovásírás a Kárpát-medencében*. JATE Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, Szeged, 1992. 51–67.
- Fischer 1889.** Fischer Károly Antal: *A hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékei*. Heisler, Budapest, 1889.
- KMRE.** Fehér Bence: *A Kárpát-medencei rovásírásos emlékek gyűjteménye I*. Magyarországtudató Intézet, Budapest, 2020.
- Komáromi 1655.** Komáromi Csipkés György: *Hungaria illustrata*. Waesberg, Ultrajecti, 1655.
- Komlóssy 2006.** Komlóssy Gyöngyi: Ősi betűk – mitikus történelem. *Irodalomtörténeti Közlemények* 110. (2006) 529–538.
- Kunics 1731.** Kunics Franciscus SJ: *Dacica Siculia*. Weichenberg, Kolozsvár, 1731.
- Ligeti 1925.** Ligeti Lajos: A magyar rovásírás egy ismeretlen betűje. *Magyar Nyelv* 21. (1925) 50–51.
- Mandics 2010.** Mandics György: *Róvott múltunk I–III*. Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2010.
- Meliboeus 1725.** Meliboeus [Bél Mátyás]: *Der ungarische Sprachmeister*. Pressburg, 1729¹; Weichenberg, Clausenburg, 1731². [Sokszor tévesen a kolozsvári kiadást idézik elsőként.]
- Mikó 1867.** Mikó Imre: *Benkő József élete és munkái*. Ráth, Pest, 1867.
- Németh 1932.** Németh Gyula: A csíkszentmihályi felirat. *Kőrösi Csoma Archivum* 2. (1932) 434–436.
- Orbán 1868.** Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása I–III*. Ráth, Pest, 1868–1873.

- Otrokocsi 1693.** Francisci Fóris Otrokocsi *Origines Hungaricae*. Strik, Franequerae, 1693.
- Schoennisner 1801.** Schoennisner Stephanus: *Notitia Hungaricae rei numariae*. Typis Universitatis, Budaë, 1801.
- Sebestyén 1909.** Sebestyén Gyula: *Rovás és rovásírás*. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1909.
- Sebestyén 1915.** Sebestyén Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. MTA, Budapest, 1915.
- Szabó 1866.** Szabó Károly: A régi hun-székely írásról. *Budapesti Szemle* 26. (1866) 114–143., 27. (1866) 106–130., 28 (1866) 233–237.
- Tóth 2012.** Tóth Gergely: „Civilizált” őstörténet. A magyar nyelv és a magyar nemzet eredetének kutatása Bél Mátyás életművében. *Történelmi Szemle* 54 (2012) 2.sz. 219–246.
- Tóth 2021.** Tóth Anna Judit: Komáromi Csipkés György és a nyelvek eredete. In: Fehér B. – Tóth A. (szerk.): *Ősi írásaink II.* Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2021. 237–264.
- Tubay 2015.** Tubay Tiziano: *A székely írás kutatásának története*. OSzK, Budapest, 2015.
- Tubay et al. 2020.** Tubay Tiziano – Mozgai Viktória – Fórizs István – Sipos György – Páll Dávid Gergely – Filyó Dávid – Tóth Mária: Korai székely írásos feliratok (Homoródkarácsonyfalva, Vargyas, Székelyderzs, Székelyudvarhely) archeometriai vizsgálata. *Archeometriai Műhely*, 17. (2020) 2. sz. 171–197.
- Zsupos 2019.** Zsupos Zoltán: Hogyan terjedt a székely írás az újkorban? In: Zelliger E. (szerk.): *Rovás – magyar nyelvtörténet – művelődéstörténet*. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2019, 50–71.

18th century scientific arguments about runiform script

ABSTRACT: The golden age of manuscript testimonials of runiform script and its representation in scientific works is the 17th century. From the end of the century, these were supplemented by two new elements: runiform script was considered to be an old Hungarian (not exclusively Szekler) script, which was also researched outside Szeklerland, and it was known that there were original inscriptions.

Although the general Hungarian character of the script was stated by György Csipkés Komáromi, the question of its use outside Szeklerland was first raised by Ferenc Otrókocsi Fóris in 1693. Otrókocsi approaches the subject as a linguist, but he is to some extent sceptical about the whole concept, which is important because it precludes him from making biased exaggerated claims. Mátyás Bél is the author of the first monograph on runiform script (1718); he distinguishes between *symbolic* and *alphabetic* writing, which in practice means that he knows the difference between scoring stick marks and runiform scripts. Among the 'symbolic' scripts, he describes examples from the near-contemporary Upper Hungary, but his description suggests an explicitly alphabetic script. Bél is the first to design a detailed research programme to explore the history of runiform writing, but he focuses on archival and library material, not on epigraphy. The first actual inscriptions are recorded in the following three decades (Ferenc Kunits, Sámuel Szilágyi, József Ince Desericzky), but the researchers' skills do not even approach those of Mátyás Bél, therefore the data are incomplete, contaminated and difficult to explain, and the opportunity to collect authentic runic inscriptions in the last century, when it would have been easy to do so, was missed.

KEYWORDS: runiform script, inscription, scoring stick, Csíkszentmihály, Csíkszentmiklós, alphabetic script

